

pontosan valamely kategóriába, másrészt, mert a művészeti tartalom és forma megvilágítása szempontjából a kategória kérdése nem elsősorban fontos.

DOROGI IMRE

Nagy Lajos és a római néptribun

EBBEN AZ ÉVBEN lesz hatszáz éve, hogy a magyar történet egyik leghatalmasabb királya, Nagy Lajos trónra lépett. Rendkívüli alakját és a magyar nagyhatalmi törekvések virágkorát, mi nevéhez fűződik, bizonyára sokan fogják ez alkalomból méltatni és ünnepelni. Én ezúttal csak uralkodásának egy epizódjáról akarok szólni, mely rendkívül jellemző egy új Európa felé való vágyódására s arra, hogy ő a humanizmus korának kezdetén Rómától várta az igazság és béke szellemének győzedelmét.

Röviddel azután, hogy Endre herceg a romlott nápolyi udvar áldozatává lett, az örök város kormányában különös változás állott be. Egy Cola di Rienzo nevű ember ragadta magához a hatalmat. A pápaság ekkor már szinte négy évtizede Avignonban székelte és egészen a francia politika befolyása alatt állott. Az egyházi állam tehát előzvegült s a kiváló Anjou Róbert nápolyi király is sok gonddal küzdött, hogy mint pápai helytartó a római tartományban a rendet biztosítsa. Utóda, Johanna alatt azonban a királyság belső bajai annyira felgyülemlettek, hogy e pápai hűbér Róma megőrzésében alig játszhatott többé szerepet. A római főnemesek — főleg az Orsinik és Colonnák — gyakorolták ott régóta a tényleges hatalmat, de a velük elégedetlen nép állandóan forrongott. Olykor a tizenhárom városkerület és ugyanannyi céh által választott bizalmi embereknek sikerült hosszabb-rövidebb időre a kormányt kezükbe ragadni, s ezek a Firenzében és másutt már jól bevált állami be rendezkedést igyekeztek érvényre juttatni.

Igy történt ez 1343-ban is, mikor a kérész életű népi vezetőség egyik legmeggyőzőbb szónokát küldi Avignonba, látszólag azért, hogy a pápát a Rómába való visszatérésre bírja, valóban azonban azzal a céllal, hogy őt a főnemesi szenátor-kormányok bűnös önzéséről tájékoztassa. A szónok neve Lőrinc fia Miklós, Cola di Rienzo volt. Maga is a nép soraiból származott. Atyjának a Tiberis-parton — ép azon a tájon, ahol ma Római Magyar Intézetünk áll — vendégfogadója volt s anyja mint mosónő segített a család fenntartását biztosítani. De voltakép anagni-i paraszt családból eredt és földmivelő rokonságánál is nevelkedett az Abruzzokban fekvő kis városka környékén. Ez a hegység akkoriban tele volt az egyház állapotával elégedetlen remetékkel, akik assisi szent Ferenc evangéliumi szegénységét és rajongó belső vallásosságát szegezték a gazdag főpapsággal és VI. Kelemen fényűző, világias avignoni udvarával szembe s a Szentlélek egy magasabb szellemiségtől ragyogó országa előkészítőinek vallották magukat. Ezek valamelyike tanítgathatta Cola di Rienzo husz éves koráig és kelthette fel a parasztfiúban az érdeklődést a latin nyelv és műveltség iránt. Különben nem feküdt volna olyan hévvel neki, hogy — amint atyja halála után szülő-

városába visszakerült — a romok között régi feliratokat másoljon gyűjteménybe, mire az akkori Rómában alig kaphatott valakitől ösztönzést.

Még csak valami kis jegyzői állásban intézi az özvegyek és árva-k segélyezésének az ügyét, de máris tekintélyre tesz szert igazságszeretetével és páratlan lelkesedésével, mivel úgy tud Titus Livius történeteiről és a régi Róma nagyságáról beszélni, mint más senki. Aztán valami szóbeszéd jut füléhez, mely önbizalmát felcsigázza. Némelyek azt rebesgetik, hogy Luxenburgi VII. Henrik 1312-ben, mikor a római nemesek megakadályozták abban, hogy a Szent Péterben koronázzák császárrá és csak egyszerű zarándoknak öltözve látogathatta meg az apostolfejedelem sírját, üldözői elől több napra Rienzo vendégfogadójában volt kénytelen elrejtőzni. A gazda nem volt otthon... a vendéglősné pedig később halálos ágyán bevallotta, hogy Cola-fiának a névtelen zarándokcsászár az apja. Cola di Rienzo valami veleszületett diplomata-érzék megakadályozta ugyan, hogy vélt származásáról vagy Anagniban felszívott vallási elveiről nyilatkozzék, de Franciaországból való visszatérte után, mint a pápa által kinevezett városi jegyző, hivatalos ténykedését lúdtoll helyett már csak ezüstpennával akarta végezni, az újból hatalmaskodó nemeseket pedig azzal fenyegette meg, hogy felakasztatja, lefejezti őket, ha egyszer ő lesz Róma ura, császára. Nagyrovágyó önbizalmának ily elővillanásai mellett azonban céltudatos és állandó propagandával igyekezett a római nép emlékében régi nagyságának érzését felidézni. Templomban és középület falán freskóábrázolásokkal jelenítette meg a rosszul kormányzott birodalmak bukását, kihangsúlyozva, hogy az előzvegyült Rómára is ez a sors vár, ha nem gondol magával. Aztán előkutatta és díszes helyen a lateráni bazilika falába illesztette azt a római ércetablát, melyet ma a Kapitólumi múzeum őriz és melyen fel van jegyezve, hogy a római nép milyen jogokat ruházott át Vespasianus császárra. A magyarázatára tartott előadásban kiemelte, hogy ime a császári jogoknak végső forrása is a római nép volt.

Ez a négy éven keresztül ábrázolásokkal és beszédekkel üzött következetes propaganda olyan tekintélyt biztosított Cola di Rienzonak, hogy 1347-ben, mint a „Szentlélek Lovagja“ egy népi összeesküvés élére állhatott. A két nemesi szenátort megbuktatta és bevonult a kapitólium palotájába. Az orveto püspök, VI. Kelemen vikáriusa, melléje állott s a kész tények hatása alatt a pápa elismerte kettejüket Róma kormányzóinak, rektorainak. Azonban Cola di Rienzonak e címnél kedvesebb volt a régi népi tribun hivatala, mit a legközelebbi népgyűlésen magára ruháztatott. Ezentúl is ugyan a pápa megbízásából kormányozza Rómát, de mindenben a nép akaratára támaszkodik és annak végrehajtójaként lép fel. A kapitólium harangszavára összefutó csőcselék szemeiben a régi római nép jogainak az őre. Ez a nép a rend és igazság védője: nemes és nem nemes, szegény és gazdag egyenlők előtt. Megbízottjaként Cola di Rienzo kérlelhetetlen erővel vette a kezébe a nagyon gyenge lábon álló közbiztonsági viszonyok megszilárdítását, s rövid két hónap alatt a gazdasági helyzetet is annyira megjavította, hogy a távolabbi védelmét és gondoskodását élvezhessék.

A belső megerősödés első rövid időszaka után Cola di Rienzo azonnal arra gondolt, hogy a szabadság, béke és igazság uralmát Itáliára, befolyását pedig egész Európára kiterjessze. Ismét abból a megfontolásból indult ki, hogy a római császárság korában minden jog forrása a római nép volt. Őt illette a császárválasztás joga is, mely jogot azonban később másokra ruházott át, míg az a német választófejedelmek birtokába került. Ám — folytatta Cola di Rienzo az okoskodást — a régebben átruházott jogokat vissza is lehet venni. Hogy ezt a véleményét megtámogassa, a különböző olaszországi városok legkiválóbb jogászait kongresszusra hívta össze s az ő határozatukra támaszkodva kimondatta a népgyűléssel, hogy a római nép ezentúl minden egykori jogát és természetesen elsősorban a császárválasztását, maga kívánja gyakorolni.

Ez a határozat főleg két fejedelmet érdekelt. Az egyik Wittelsbachi bajor Ottó volt, akit 1327-ben, miután a pápa tiltakozott a császárságra való törekvése ellen, valóban a római nép választott meg imperátorrá, de akit VI. Kelemen kitagadott és egyházi átokkal sújtott. A másik Hohenstaufi IV. Károly cseh király volt, a pápa neveltje és kiszemeltje, ki máris császárnak tekinthette magát, bár megkoronázása késett. Kettejük közül Cola di Rienzo bajor Lajoshoz húzott inkább már csak régi római kapcsolatai és az abruzzoi Szentleket-váró rajongókkal fenntartott összeköttetései miatt is. Mikor bajor Lajos 1347 októberében váratlanul meghalt, még aktuálisabbá lett a császár személyének a kérdése, mert IV. Károly a pápa Rómába való visszatérésének és így a Cola di Rienzo által képviselt római érdekeknek ellene volt.

A tribun már augusztus 1-én a két császárt és a választófejedelmeket záros határidőn belül a római nép színe elé idézte, hogy a választáshoz és császársághoz való jogukat igazolják; s tette ezt azzal a szándékkal, hogy minden igényüket megsemmisítve, tiszta helyzetet teremtsen. Helyükbe a valóságban számtalan kis államra szakított Itália eszményi római császárságát akarta állítani azzal, hogy a római néppel római polgárságot adományozott az olasz félsziget minden lakójának s aztán azt tervezte, hogy a legnagyobb olasz városok által kiküldött huszonnégy római polgár szavazatával választják meg az új császárt, aki természetesen olasz nemzetiségű lesz. Hogy magára, VII. Henrik természetes leszármazottjára gondolt, az kitűnik abból, hogy máris *tribunus augustus*-nak nevezte magát, az olasz városoknak pedig zászlót, képviselőiknek jeggyűrűt ajándékozott egység jeléül. — Célja nemzeti és európai volt egyben, mert a régi római impérium jegyében egyesült erős Olaszország révén Európa békéjét akarta előmozdítani. Cola di Rienzo csupán abban tévedett, hogy sem az avignoni fogságban synylődő pápaság, sem a német-római császárság nem voltak annyira kimerültek, hogy hajlandók lettek volna egy velük szembehelyezkedő új hatalom támadását nyugodtan és tétlenül szemlélni. Az egykorú és bennfentes krónikairó szerint a tribun szája körül mindég „kissé fantasztikus mosoly” játszott. Ez a fantasztikum a gondolat mélyéről tolakodott ajkaira. Álmaik csak majd késő korok nagy olasz fejedelmei és politikusai váltják részben nemzeti valóságra.

Ilyen volt Róma ura, mikor Nagy Lajos nápolyi hadjáratá-

nak előkészítése kapcsán vele érintkezésbe került. Az ifjú uralkodó maga is tele volt elégedetlenséggel az akkori európai rend ellen. Endre öccse életében hiába sürgette nápolyi megkoronáztatását. Johanna azt mindég meg tudta akadályozni rokona, a francia király útján. Édesanyja hiába utazott személyesen Nápolyba, sőt a pápai kúria által kívánt hatalmas pénzösszeg lefizetése sem vágta el végleg a halogatás útját, mellyel ellenfelei Endrét meg akarták fosztani a nápolyi trón jogától. Aztán, az alattomos aversai gyilkosság után, hányszor követelte VI. Kelemtől a bűnösök és a cinkos feleség megbüntetését! Minden hiába volt. IV. Károly ugyan az apósa, de a francia királlyal és a pápával tart. Az uralkodó európai koalíciótól nem várhat semmit, az ellenzékhez kellett tehát fordulnia. Nagy Lajos ezt meg is teszi. Bajor Lajos ellencsászárral szövetségzik, István-öccsét ennek leányával jegyezve el; aztán Edvárd angol királyt keresi meg követséggel és Cola di Rienzo szándékai felől tárogatózik.

Olaszországba előreküldött vezére, Kont Miklós, aki előtt a magyarbarát Lallo Campanesco városkapitány megnyitotta a Rómától mintegy két napi lovaglásra fekvő Aquila kapuit, rögtön érdeklődött nála, megengedné-e, hogy ezer lovast toborozzon az örök városban és viszonzásul felajánlotta, hogy ötszáz magyar lovast ott és annyszor kölcsönöz neki, ahol és ahányszor szüksége van rájuk. De Cola di Rienzo ép azzal a hatalmaskodó feudális nemességgel állt harcban, melynek támogatására Nagy Lajos számított. Így a tribun inkább békeközvetítés ajánlatával válaszolt. Kont Miklós be is szüntette az ellenségeskedést, míg a tribun követei megjárják Nápolyt.

Úgy látszik Johannán múlt, hogy e tavaszi kísérlet nem járt eredménnyel, de augusztusra már oda fejlődött a helyzet, hogy Nagy Lajos maga kérte díszes követség útján Cola di Rienzot, hogy a római nép tekintélyével szerezzen érvényt az eltiport magyar igazságnak. Cola di Rienzo a zöld bársonyba öltözött magyar urakat az összegyűlt nép színe elé vezette, s tribuni ezüstkoronájával a fején, országalmával a kezében a zsoltár szavaival ígérte, hogy igazságot fog szolgáltatni a földön. A teatrális pózon keresztül is meg kell látnunk komoly akaratát és mély meggyőződését, hogy az antik Róma újraébredt igazságszeretetével képes lesz javítani Itália és Európa viszonyain.

Erre egymásután érkeztek követek nápolyi Johannától, majd új férjétől, Tarantoi Lajostól, aztán Durazzói Károlytól, kik részben ugyancsak a nép előtt tolmácsolták megbízatásukat. A francia és angol király levele valószínűleg szintén a nápolyi ügyre vonatkoztak; néhány hónappal bajor Lajos halála előtt pedig azt rebesgették, hogy a kiátkozott császár Nagy Lajossal közös hadjáratra készül Olaszországban. Valóságos ellenkoalíció kialakulásáról volt itt tehát szó. Cola di Rienzo folytatta ugyan még a békítő kísérleteket, de a két szembenálló fél Rómába érkezett jogi képviselőinek meddő vitázása egy, sajnos elveszett, jegyzőkönyv lapjain ment örök feledésbe.

Nagy Lajos újabb októberi követsége már nem is igazságot, hanem szövetséget kért a tribuntól Johanna megbüntetésére. Hiszen ő is vonzódott ama spirituális ferencrendiek evangéliumi hitvallása

felé, akikre később a meghódított Balkántartományokban és a magyar Délvidéken a térítés munkáját bízta. A tribun által hangoztatott jelszavak: a béke, igazság és szabadság jegyében követelt megújulást ő is. Voltakép tehát egyet akart Cola di Rienzoval, aki a „Szentlélek lovagja”-nak és a „Világ szerelmese”-nek vallotta magát a Petrarca által Babilonnak bélyegezett Avignon egyházával, meg a francia király által kormányozott álcásászár Európájával szemben.

A római nép a tribun javaslatára szövetségesévé is fogadta a magyar királyt és felfüggesztette vele szemben azt a határozatot, mely megtiltotta, hogy idegen csapatok Itália területére lépjenek. Cola di Rienzo pedig felszólította az olasz városokat, hogy Nagy Lajos seregének biztosítsanak szabad átvonulást. Azonban egy gonosz nápolyi nemes keresztülhúzta számítását. Giovanni Pipino minorbinoi gróf és Altamura örgrófja Budán is tartózkodott a magyar királynál. Decemberben az ő megbízatásából Rómában lovasokat toborzott, de aztán ujoncaival — s Giovanni Villani krónikája azzal gyanúsítja meg, hogy a pápa legátusa fizette meg — Cola di Rienzo ellenfeleinek oldalára állt és megbuktatta a tribun uralmát. Később, mikor egyéb gáztetteiért örgrófsága székhelyén, Altamurában, felakasztják, a gúnykoronán, melyet fejébe nyomtak, ez a cím is szerepel: „Róma felszabadítója”.

Egy héttel Cola di Rienzo bukása után Nagy Lajos Aquilába érkezett. A tribun ekkor azonban már a nápolyi Abruzzokban remetéskedő rajongók közt bujkált. Híre járt, hogy néhány hónap múlva felkereste volna Nápolyban Nagy Lajost s a pápa sürgette is a magyar királyt legátusa útján, hogy fogassa el és küldje Avignonba. De alkalmasint vakhírről volt csak szó. Az üldözött aligha mert előjönni rejtekéből s így Nagy Lajos valószínűleg nem mondhatta el a nemes szavakat, melyeket Arany János ad szájába-a Toldi Szerelmében:

*Nemes római! szabad vagy,
Mig Nápolyban leszek, védelmem alatt vagy,
Hadamat, ha tetszik, útjában kövessed,
Vagy menedék-várba magadat vitessed.*

Második nápolyi hadjárata alatt, 1350-ben sem találkozhatott Nagy Lajos vele, mint ahogyan Küküllei János egykorú krónikájának félreértésével ma is sokan hiszik, mert Cola di Rienzo nem az esztendőben, hanem csak négy évvel később nyerte vissza rövid időre Rómában uralmát. Különben is akkor Nagy Lajos már lemondott lázadó terveiről s európai ujjászületést álmódó ifjúi heve, mely lelkileg közel hozta Cola di Rienzohoz, már lehiggadt. Útjában hazafelé, 1350 szeptemberében a pápával megbékélő, nápolyi nagy terveit felszámoló uralkodó járul ájtatos zarándokként Szent Péter-sírházhoz, hogy — mint annyi ezren, — ő is részesüljön a jubileumi év általános bűnbocsánatában. A római szellem feltámadásáról Cola di Rienzoval közösen álmódott álmokból azonban hamarosan megszületik majd a Humanizmus új Európája.